

Sto let od narození Edvarda Beneše.

/Spory o jeho osobnost/

V letošním roce tomu bylo 100 let, co se v Hořelanech narodil český politik dr. Edvard Beneš, první ministr zahraničí a druhý prezident Československé republiky. /Oba naši jubilanti J. Honzík a H. Drozda se tedy narodili jen o 40 let později!/. Toto výročí se stalo vhodnou příležitostí k poněkud hlubšímu zamyšlení nad touto beze sporu významnou, ale dosud spornou a stále silně kritizovanou postavou našich novodobých národních dějin. Se jménem E. Beneše zůstane navždy spjat vznik samostatného československého státu roku 1918, ale také mnichovská dohoda a únorové události.

V naší moderní historii stěží najdeme druhou politickou osobnost, která by byla postavena v rozmezí necelých deseti let před fatální úkol, učinit rozhodnutí o otázkách, majících pro další vývoj československého státu a českého a slovenského národa tak osudový význam. A také jen málokterý z našich politiků se dožil v relativně tak krátké době tolika ponížení, urážek i osobních zklamání. E. Beneš byl a dosud je napadán i odsuzován nejen svými bývalými politickými a osobními odpůrci, ale často i svými někdejšími spolupracovníky. Vytýká se mu, že jak v roce 1938, tak v roce 1948, kdy Československo stálo na osudovém rozcestí, situaci nezvládl a místo boje zvolil kapitulaci.

✱

V naší poválečné oficiální historiografii se základní politické, hospodářské i kulturní otázky Mezinichovské republiky, včetně i poválečného vývoje spíše zatačovaly než objasňovaly. Také hodnocení samotného E. Beneše procházelo mnoha

řícení a vláda se změnilo.

Jáms pohledům dnes na první republiku a její dva prezidy z českých zkušenostech jinak, než v letech padesátých. Jenkrát, málo vzdělaný a politicky naivní jsem posuzoval předmnichovskou republiku a její představitele T.G. Masaryka a E. Beneše zjednodušeně, neobjektivně; její skutečné nebo domnělé nedostatky jsem zveličoval a zkresloval. Tento ostře kritický pohled vyplynul částečně ze zážitků mnichovských a válečných, ale především jsem věci posuzoval z pozice nereálných představ o možné ideální společnosti. Domníval jsem se, že nové, lidovědemokratické zřízení bude znamenat překonání nedostatků první republiky, že přinese dalekosáhlý rozvoj hospodářský, politický sociální a kulturní a že bude znamenat více možností svobodného rozvoje pro každého. Podle toho, jak jsem se postupně zbavoval těchto simplifikujících, v podstatě primitivních představ o životě a světě vůbec, měnil se i můj vztah k první republice.

Pokud jde o hodnocení osobnosti T.G., leccos tu již bylo napraveno a uděáno; chybí nám ale dosud významnější pokus o historické zhodnocení E. Beneše.

==

V rámci rozsáhlejší studie chtěl bych se na tomto místě poněkud sevrubněji zabývat kritikou Benešovy politiky z mnichovského období. Kolem některé historické události vzniklo totiž v naší i světové literatuře tolik nejasností, demagogie, mystifikací, polopravd i vyložených lží, jako kolem mnichovské krize a úlohy, kterou v ní sehrál E. Beneš.

Na základní otázku, kdo zavinil Mnichov, začla dlouho stereotypní zjednodušující odpověď: československá buržoazie v šele s Benešem a v dohodě se západními spojenci Francií a Velkou Británií.

Již krátce po únoru 1948, ale zejména v první polovině padesátých let, líčila oficiální československá historiografie československou politiku v době Mnichova způsobem, který lze dnes těžko nazvat jinak než jako absurdní. Z její interpretace vyplývalo, jakoby tehdejší českoslovenští ~~xxxxx~~ političtí reprezentanti v čele s E. Benešem neměli na udržení samostatného státu vůbec žádný zájem, jakoby mnichovská kapitulace byla přímo jejich cílem, ba dokonce jakoby tu šlo jen o smlouvenou hru, která měla sloužit Hitlerovi.

Podobným způsobem byly vykládány i vojenské přípravy na obranu republiky. V. Král, autor knihy O Masarykově a Benešově kontrarevoluční protisovětské činnosti, (SNPL, Praha 1953,) říká doslovně: " Zkoumáním politiky české buržoazie a jejího agenta Beneše z období před Mnichovem jsme došli k závěru, že cílem této politiky bylo obětovat Československo hitlerovské agresi, aby bylo umožněno zničení Sovětského svazu. Z tohoto hlediska se musíme dívat i na všechny přípravy obrany státu". A Král pokračuje: " Jestliže cílem Benešovy politiky byla kapitulace před Hitlerem, projevilo se to i v přípravách obrany státu, za něž Beneš nese plnou odpovědnost. Měl-li před svou prezidentskou volbou značný vliv na řízení armády, bylo jeho postavení v armádě po roce 1935 téměř diktátorské. Aktivní účast Benešova na přípravách obrany státu před rokem 1938 sloužila mu pak jako argument proti podezření z kapitulantství. Proto Beneš vždy, kdykoli mluvil o Mnichovu, tvrdil, že Československo nechtělo kapitulovat, protože se prý od roku 1932 na válku s Německem připravovalo. Důkazem toho, že Československo se chtělo bránit, byla prý výborná příprava naší armády v roce 1938. Faktem zůstává, že Československo sice před Mnichovem intenzivně zbrojilo, avšak nikoli proto, aby se brá-

4
nilo před Hitlerem, nýbrž především proto, že zbrojení přináší kapitalistům nesmírné zisky, a dále proto, že tento výnosný obchod, na nějž prostředky poskytl náš pracující lid, zbavoval Beneše a zrádnou buržoazii všeho podezření z kapitulace. Ostatně Beneš věděl velmi dobře, že československé zbraně i po kapitulaci nepřijdou nazmar a že jich Hitler použije ve válce proti SSSR".^x

^x V. Král, c.d. str. 180

Koncem padesátých let po XX. sjezdu KSSS v době tzv. částečné destalinizace se sice ustoupilo od vyložených vulgarizací a zjednodušení, ale i nadále se tvrdilo, že Mnichov byl jen jakýmsi logickým vyvrcholením buržoazního zřízení ČSR a že odpovědnost za mnichovskou kapitulaci nese v první řadě Beneš.

Na tomto pohledu změnila jen málo i léta šedesátá. J. Křen ve své práci Do emigrace došel rovněž k závěru, že hlavní vinu za Mnichov nese konec konců dosavadní československá buržoazní společenská struktura, opírající se o západní státy, v čele s jejím představitelem dr. Benešem.^{*}

^{*} J. Křen píše: "30. září 1938 vláda, jejíhož vedení se tehdy Beneš osobně ujal, kapitulovala, a to s rychlostí, jež předčila všechna očekávání. Rezignovaná odpověď, které se mnichovským signatářům dostalo, nebyla jen řečí její. Jejími ústy kapitulovalo celé tehdejší uspořádání československé společnosti". Křen sice přiznává, že příčiny této prohry byly v první řadě vnější, dodává však: "Jakkoli byly rozhodující příčiny vnější, je zřejmé, že vládnoucí třída československá ani zdaleka nevyčerpala všechny možnosti k obraně. Tento závěr lze dnes

považovat za obecný výsledek historického bádání a je mimo rámec této studie jej dokazovat." #/

J. Křen, Do emigrace. Západní zahraniční odboj 1938-1939, 2. vyd. XV, Praha 1967, str. 55

Tyto nebo podobné názory se objevují nebo přežívají v různých obměnách i u některých historiků a publicistů zahraničních.

Pojetí věci, které jsem výše uvedl, není ovšem nijak nepochopitelné; vyplývá z určité ideologie a bylo drženo v určitém rámci. Co však překvapuje a znepokojuje je skutečnost, že se toto pojetí do té míry vžilo, že se pokládá skoro již za běžnou pravdu, takže se již nepovažuje za nutné věc znovu přezkoumávat. Setkáváme se s tím u autorů přínáležejících k různým názorově se lišícím skupinám. S nejostřejší kritikou E. Beneše přichází V. Mastný, ale Benešovu vinu na různých událostech dokazují nebo alespoň předpokládají téměř všichni, kteří se moderními dějinami Československa zabývají, a to jak historikové tak i publicisté. Dochází pak k onomu paradoxu, že pro zevrubnou kritiku Benešova postupu se někdy už málem zapomíná na skutečné agresory.

Při tomto způsobu uvažování hrozí ještě jedno nebezpečí, že se může do historikova myšlení vloudit představa, že poražený je vinen a pravdu má vítěz. Takovéto myšlení by mohlo historika dovést i k velmi pochybným závěrům.

#

Nyní bych chtěl obrátit pozornost k otázce kapitulace, která je hlavním terčem kritiky Benešova postupu. Tito kritikové uvádějí na obhajobu svého postoje zejména tyto argumenty:

Národ doma byl jednotný a disciplinovaný, pevně odhodlaný bránit republiku před nacistickými agresory. Pro svou obranu měl skvěle vyzbrojenou armádu s moderně vybavenými pevnostmi.

Hitlerovo Německo nebylo prý ještě na válku ani vojensky ani hospodářsky připraveno; v zemi rostla nespokojenost a nazrávala politická krize. V samotném generálním štábu chystali proti Hitlerovi puč.

V západních zemích rostl odpor proti appeaserům. Útok Německa na Československo by byl tento odpor nesporně posílil, což by bylo mohlo vést k vnitropolitickým změnám. Nově vytvořené vlády by jistě pak byly nenechaly Československo dlouho v boji osamocené.

Někteří kritikové Benešovi vytýkají, že se neopřel o Sovětský svaz, který byl odhodlán Československu pomoci.

Uvedené argumenty mohou působit na každého, kdo není s látkou zevrubněji seznámen, celkem přesvědčivě. Domnívám se však, že vyjadřují spíše citový přístup k věci všech těch, kteří prožili mnichovskou tragedii anebo se do ní dovedli vžít. Prožije-li národ takový otřesný zážitek, že se musí vzdát agresivnímu útočníkovi bez boje, zanechá to v něm nutně hlubokou ránu, která se při každém dalším rozkolísání životních jistot znovu otevírá; je přirozenou tendencí jednotlivců i národů bránit se proti útočníkovi, byť by se jednalo i o ztracený boj. Je to tendence přirozená a tak to tehdy také cítila většina lidí. Mohu tak soudit, protože jsem se sám ztotožňoval a ještě se ztotožňuji s tehdejšími požadavky lidových mas bránit se. Proto také podobné postoje Benešových kritiků docela dobře chápu.

Mám však zato, že úkolem historikovým není dávat př-

chod jen svým citům, nýbrž udílosti analyzovat a vysvětlovat.

Chtěl bych proto nyní s uvedenými tvrzeními trochu polemizovat a ukázat, že věci nebyly zdaleka tak jednoznačné.

Český národ byl ve své většině skutečně odhodlaný bránit republiku před Hitlerem. Nebyl však tak naprosto jednotný, jak se často paušálně tvrdí. Hospodářsky a politicky silné a vlivné kruhy zejména ve straně agrární - ale i v jiných reakčních seskupeních usilovaly jak známo už dříve o změnu zahraničně-politického kursu Československa směrem na nacistické Německo. /Nechávám tu stranou německou, maďarskou, polskou menšinu a židácké separatisty; mezi těmito skupinami pracovala již dlouhou dobu nacistická propaganda./ Vzhledem k celkovým náladám v obyvatelstvu neodvážila se reakce vystupovat veřejně, ale tajně proti Benešovi, v němž viděla hlavní překážku v dorozumění s hitlerovským Německem, a proti jeho demokratické politice intrikovala a v zákulisí připravovala i jeho odstranění.

Československá armáda byla beze sporu jednou z nejlépe vyzbrojených evropských armád s vysokou bojovou morálkou a s důmyslnou soustavou pevností. Ani zde však nesmíme přehlédnout skutečnost, že také v armádě se odrážela hitlerovská rozvratná činnost mezi německou menšinou; velká část henleinovských funkcionářů už stála přímo ve službách Hitlera. Podobně tomu bylo s iredentou maďarskou. Z přibližně jeden a půl milionů zmobilizovaných vojáků bylo asi 300.000 Němců a asi 100.000 Maďarů. Je pravda, že většina mobilizovaných Němců, a to nikoliv pouze demokraticky a antifašisticky smýšlejících, ale také příslušníků SdP vcelku ignorovala Henleinovu výzvu mobilizaci sabotovat a dostavila se řádně ke svým útvarům, ale jak by se byli tito vojáci a důstojníci

zachovali později v boji, těžko říci.

Pokud se týče opevnění, i ta měla mezery; víme, že jižní, rakouská část československých hranic zůstala do podzimu roku 1938 nechráněna.

Názory na vojenskou schopnost Německa a jeho připravenost k válce již na podzim 1938 se poněkud různí. Celá řada historiků a vojenských expertů však soudí, že Německo bylo již tehdy nejsilnější vojenskou a leteckou mocností Evropy. Na přímý Hitlerův příkaz byly na základě přepracované verze Fall Grün z 30. května 1938 zahájeny s okamžitou platností akce na mimořádné posílení armády a letectva. Byly vytvořeny integrované, samostatně operující pancéřové divize a pancéřové armády, svého druhu nové vojenské formace, jaké v roce 1938 vlastnilo jen Německo a které sehrály také v prvních dvou letech války - v tažení proti Polsku a zejména proti Francii - rozhodující roli. *

* Tento plán vojenského úderu proti Československu, který vznikl na poradě Hitlera s generály dne 28. května 1938 v říšském kancléřství, obsahoval známé vůdcovo rozhodnutí o rozbití Československa v dohledné době vojenskou akcí. "Es ist mein unabänderlicher Entschluss die Tschechoslowakei in absehbarer Zeit durch eine militärische Aktion zu zerschlagen". Na poradě ve dnech 9. až 10. září byly pak vypracovány bezprostřední vojenské akce proti ČSR na začátek října.

Dokumente der deutschen Politik, VI, str. 292 an. Viz také Knichov v dokumentech I., str. 36/a ^{a 62,} Knichov v dokumentech II., dokument č. 116

Hitler byl rozhodnut, když nabyl přesvědčení, že Fran-

die a Velká Británie do války k vůli Československu nepůjdou, jít do války už na podzim 1938. Sám později litoval, že tak neučinil - překazili mu to prý Chamberlain a Daladier mnichovskou dohodou.²

* 7 února 1945 ~~xx~~ poznamenal Hitler v tzv. Bormanndiktagen:

"Von militärischen Standpunkt aus waren wir daran interessiert, ihn /den Krieg/ ein Jahr früher zu beginnen ... Aber ich konnte nichts machen, da die Engländer und Franzosen in München alle meine Forderungen akzeptierten"³

Sebastian Haffner, ^{Anmerkungen zu / Fisher Verlag 1982} ~~Adolf Hitler~~, str. 44

Také vnitropolitická situace v Německu nebyla nijak jednoznačná; byly zde určité příznaky politické krize i jisté tendence některých vojenských kruhů na svržení Hitlera. Ne všichni němečtí generálové souhlasili s Hitlerovými válečnými přípravami roku 1938. Tehdejší šéf generálního štábu armády gen. pluk. Ludwig Beck předal v roce 1938 vrchnímu veliteli armády von Brauchitschovi řadu pamětních spisů, ve kterých varoval před válkou. Byl přesvědčen, že Německo bude muset čelit obrovské nepřátelské koalici, že by muselo bojovat nejen proti Československu, ale také proti Francii, Velké Británii a Sovětskému svazu a že by v takové válce bylo určitě poraženo. Gen. pluk. L. Beck netušil ovšem to, co už tenkrát předpokládal téměř s jistotou Hitler a sice, že totiž západní mocnosti jsou rozhodnuty do války s Hitlerem pro Československo nejít.⁴

* Nakonec Beckova akce ztroskotala. Jeho pamětní spis z 16. července se dostal do Hitlerových rukou. 13. srpna požádal Beck o propuštění a Hitler mu vyhověl. Ještě i později mě-

la německá opozice v úmyslu vystoupit pod vojenským vedením generálů Haldera a von Witzlebena proti Hitlerovi, ale i tyto plány ztroskotaly. "

Viz Boris Celovsky, Das Münchener Abkommen von 1938 ,
Stuttgart 1958, str. 274 an.

Pevný postoj Západu proti Hitlerovi by byl německou vojenskou a civilní opozicí v jejím protinacistickém a protiválečném odhodlání posílil. O tom nemůže být zajisté sporu. Bylo tomu ale bohužel právě naopak.

I když ne všichni Němci s výbojnou politikou Hitlera souhlasili, bylo jeho celkové politické postavení již i před Mnichovem do té míry pevné, že byl zřejmě s to vypořádat se tvrdě s každou vnitřní opozicí.

A jak reagovalo na tehdejší události veřejné mínění ve Francii, Velké Británii i ve Spojených státech? Do jaké míry byly či nebyly oprávněny naděje opozičních sil na brzkou změnu vládních garnitur?

Britská vláda Neville Chamberlaina a francouzská vláda Edouarda Daladiera pokračovaly důsledně v politice ústupků Hitlerovi; od dubna 1938 vyvíjely na československou vládu ve zvýšené míře nejružnější formy nátlaku ve smyslu splnění stále se stupňujících německých požadavků.

Ve veřejném mínění západních zemí převládaly pacifistické nálady. Průměrný Angličan, Francouz, ale též Američan byl sice proti Hitlerovi a nacismu, ale zpracován obratnou demagogií appeaserů , uvěřil falešné goebbelsovské propagandě, že se tu jedná pouze o interní německo-československý spor, týkající se sebeurčovacího práva tzv. sudetských Němců, který

je možno a nutno řešit dohodou.

Britský a také francouzský konservativní tisk československou politiku vůči Němcům záměrně zkresloval. V mnoha článcích a statích útočil na prezidenta Beneše, že chce zločinně zavést svět do války a líčil ho jako neústupného protiněmeckého šovinistu.

Tlak mas zdola nebyl zdaleka tak silný, jak někdy někteří autoři uvádějí; možnosti výměny vládních garnitur působením veřejného mínění a opozičních protiappeaserovských sil byly omezené.

Lidé se tehdy stejně jako dnes báli války, nechtěli ji; přáli si, aby mír byl za každou cenu zachován. Neuvědomovali si ovšem, o jak pochybný mír se tu na úkor Československa jedná, netušili, že Hitlerovi o žádný mír nejde a že se s ním dohodnout nelze; že jemu se jedná o likvidaci Československa, kterou by se mu tak uvolnila cesta k ovládnutí Evropy i světa.

Došlo tehdy k zvláštní situaci: zatímco se v ČSR stavěla v kritických záříjových dnech zdrcující většina obyvatel za rozhodnou obranu své ohrožené vlasti a dávala tuto svou vůli najevo v nesčetných dopisech, výzvách a provoláních, adresovaných odpovědným československým činitelům a prezidentu republiky, přicházelo na Hrad a československé vládě z celého světa velké množství telegramů a výzev s opačným obsahem, jenž by se dal stručně shrnout slovy: jsme s vámi, ale nechceme válku a proto zachovejte mír! *

* Viz Míla Ivová, Knichov a Edvard Beneš, Svoboda, Praha 1968, str. 155 an.

Na československou vládu a Beneše se obracely vlády,

různé korporace a instituce i jednotlivci, vyzývající k dohodě s Německem. Telegramy v tomto smyslu dostal prezident Beneš i od prezidenta USA F.D. Roosevelta a od všech 21 latinsko-amerických států. Nejvlivnější američtí diplomaté, velvyslanci USA ve Velké Británii, Francii a Německu, J. Kennedy, W. Bullit a Hugh Wilson byli nakloněni appeaserům.

Nutno ovšem podotknout, že docházely – i když v menším počtu – také telegramy a prohlášení zejména z řad dělníků a levých intelektuálů, vyzývající k rozhodnému odporu proti agresorovi. Koncem září 1938 byl svět svědkem absurdních scén. Ve chvílích, kdy český národ procházel nejhlubším ponížením a prožíval jednu z nejtragičtějších kapitol svých dějin, vítaly rozjásané davy Londýna a Paříže Chamberlaina, Daladiera a Bonneta po jejich návratu z Mnichova květinami, jako zachránce míru. Na čas umlkly dokonce i slabé hlasy odpůrců a všude zněl jen souhlasný potlesk nad "skvěle vykonaným dílem mírotvorců".

"La Paix est sauvée," prohlašoval pokrytecky Daladier po svém návratu na tiskové konferenci. 4. října 1938 odhlasoval pak francouzský parlament mnichovskou dohodu drtivou většinou hlasů v poměru 543: 75. Proti hlasovali pouze poslanci komunističtí /75/, pravicový politik H. de Kérillis a socialista Pierre Bloch. Poslanci, kteří 4. října zvedli ve francouzském parlamentě ruku pro mnichovskou dohodu, zřejmě netušili, že hlasují za svou vlastní katastrofu.

Francouzská veřejnost byla zmatena a veřejné mínění bylo rozděleno; v mocenské sféře si však zachovával převahu dosa-
vadní kurs.

V britské dolní sněmovně probíhala diskuse o mnichovské dohodě bouřlivěji a mnohem déle, než ve francouzském par-

lamentů. Labourističtí a liberální poslanci varovali, v ní před jejími neblahými důsledky. Také vlivní konservativní poslanci W. Churchill, A. Eden a ministr námořnictva ve vládě Duff Cooper /který poté na protest z vlády vystoupil/ projevíli s politikou vlády svůj nesouhlas.

Velmi věcně a bystře ohodnotil situaci W. Churchill, který se odvážil tvrdě vystoupit proti všeobecně převládající euforii. Svůj projev začal takto: "Chtěl bych začít tím, že řeknu něco nanejvýš nepopulárního a nevítaného. Chci nejdříve vyslovit něco, co si všichni přejí nebrat na vědomí nebo zapomenout, co ale přesto musí být konstatováno: že jsme totiž utrpěli ničím nezmírněnou porážku a že přitom Francie utrpěla ještě více než my." A skončil ho těmito slovy: "Britský národ by měl vědět, že v naší obraně existují hrubé nedbalosti a vážné nedostatky; měl by vědět, že jsme utrpěli porážku bez války a důsledky toho nás budou na dlouho doprovázet; měl by vědět, že jsme minuli hrozný milník našich dějin, že přitom byla porušena celá evropská rovnováha a že nad západními demokraciemi byl vynesen hrozný rozsudek: 'Byli jsme zvaženi a shledáni lehkými'. Nevěřte, že tohle je konec. To je teprve začátek zúčtování, je to první doušek, první ochutnání hořkého nápoje, který nám bude rok po roce předkládán, ledaže se znovu vzhopíme k velkolepému obnovení svého morálního zdraví a válečné síly a odváhně se zasadíme o svobodu jako za starých časů." *

* Citováno podle B. Celovsky, c.d. , str. 469

Nicméně tento projev situaci v britské dolní sněmovně nezměnil a pro rezoluci schvalující politiku vlády hlasovalo

566 poslanců a proti pouze 144.

Tak vypadala situace v západních zemích. Tato osudná politika přetrvávala ještě rok po Mnichovu. Muselo dojít k dalším Hitlerovým agresivním akcím, musel přijít 15. březen 1939 a přípravy agrese proti Polsku, aby se na Západě začalo chápat, že jsou nyní nacistickým Německem bezprostředně ohroženi i oni.

Kontroverzní a stále diskutovaná je otázka připravenosti a ochoty Sovětského svazu přijít Československu v září 1938 vojensky na pomoc a to i bez francouzské účasti.

Jak známo, nastala v sovětské zahraniční politice počátkem 50. let jistá změna. Když socialistická revoluce ve vyspělých zemích Západu nezvítězila /jak se původně v Moskvě předpokládalo/ a když po vítězství nacionálního socialismu v Německu začalo naopak hrozit nebezpečí, že dědicem evropských liberálních demokracií nebude v dohledné době komunismus, ale spíše fašismus, jenž představoval i pro Sovětský svaz skutečné ohrožení, začalo sovětské vedení /i Komunistická internacionála / svou politickou linii postupně měnit. V roce 1954 vstoupil Sovětský svaz do Společnosti národů a navázal diplomatické styky s řadou dalších států. Sovětská diplomacie začala ve Společnosti národů podporovat úsilí o vytvoření systému kolektivní bezpečnosti.

Okupaci Rakouska Sovětský svaz odsoudil a N. Litvinov navrhl jménem sovětské vlády v diplomatické nótě USA, Velké Británii, Francii a Československu svolání konference, jež by posoudila vzniklou mezinárodní situaci a vyvodila z ní patřičné důsledky. USA a Velké Británie však sovětský návrh odmítly. I. Blum, tehdejší předseda francouzské vlády, stejně jako E. Beneš byli pro účast na takové konferenci, ale ve Francii

došlo mezitím k vládní krizi a změně vlády; na postoj Československa nebral nikdo zřetel.

Sovětská diplomacie toto odmítnutí těžce nesla. Pokládala ho za neklamné znamení snah Západu o vyloučení Sovětského svazu z evropské politiky a o jeho izolaci. Vlivné západní skupiny, které byly právě u moci, spatřovaly totiž stále v sovětském komunistickém systému větší nebezpečí pro své zájmy než v systému nacionálně-socialistického Německa a dávaly proto přednost dohodě s Hitlerem před dohodou se Stalinem. Navzdory této skutečnosti pokračovala sovětská diplomacie ve svém úsilí o kolektivní bezpečnost též na půdě Společnosti národů.

V době československé krize dal Sovětský svaz několikrát najevo, že splní svou spojeneckou povinnost vůči Československu, učiní-li tak také Francie, na jejíž pomoc byla československo-sovětská smlouva vázána. Zda byl Sovětský svaz ochoten Československu vojensky pomoci i bez francouzské účasti, k tomu chybí hodnověrný písemný dokument.*

* Tuto verzi opírali někteří historikové o pozdější Gottwaldovo tvrzení, že mu prý Stalin výslovně prohlásil, že Sovětský svaz byl připraven poskytnout Československu pomoc, a to i v tom případě, kdyby Francie tak neučinila a i kdyby tehdejší Beckovo Polsko a Rumunsko bránily průchodu sovětských vojáků přes své území. Podmínkou prý bylo, že se Československo bude samo bránit a že o sovětskou pomoc požádá.

Byl-li Sovětský svaz skutečně ochoten vojensky zasáhnout po boku Československa sám, o tom mohou být jen dohady. Z dostupných materiálů nevyniká, že by se na bezprostřední konflikt s Německem připravoval. Ostatně sotva lze předpoklá-

dat, že by se byl za daných poměrů pouštěl do války s Němci-
kem jen ^{po boku} Československa. Takový krok mohl totiž znamenat,
že by se ocitl tváří v tvář jednotné frontě evropských fašis-
tických států i fašistického Japonska a bylo zde i nebezpečí,
že by západní reakční kruhy Německu nakonec i pomáhaly.

Beneš sám po celou dobu krize se sovětskou pomocí počí-
tal a prakticky až do svolání mnichovské konference doufal, že
se přece jen nakonec podaří vytvořit společnou protihitlerov-
skou koalici, do níž by byl zapojen i SSSR. Mnichovem tato
koncepce padla.

Když vyšly ^{očekávané} mezinárodně-politicky linie appeasementu
a když se nakonec do izolace nedostalo Německo, ale Českoslo-
vensko, neviděl Beneš jiné východisko než mnichovský diktát
přijmout. Jednal sice ještě 30. září se sovětským velvyslan-
cem Alexandrovským, ale šlo ji jen o formální sondáž, proto-
že už po britsko-francouzském ultimatu Československu došel
Beneš k závěru, že se Československo jen na jednu frontu -
a to na frontu východní společně se Sovětským svazem odvážit
nemůže a v zájmu svém i Sovětského svazu ani nesmí.[≡]

* Edvard Beneš, Mnichovské dny, Paměti, Svoboda 1962, str.318

Obdobně postupovala i sovětská diplomacie; i když ještě
i po 30. září Sovětský svaz oficiálně prohlašoval, že je ochot-
en Československu pomoci, bylo zřejmé, že se sám pro ČSR an-
gažovat nemůže. Již krátce po Mnichovu, když zahraničně-poli-
tická koncepce M. Litvinova neuspěla - a Mnichov byl de fakto
namířen také proti Sovětskému svazu - začaly se v sovětské za-
hraniční politice opět silnější uplatňovat tendence politiky
realistické.

O Benešově aktivitě a postupu od počátku propuknutí československé krize na jaře roku 1938 do mnichovské kapitulace bylo toho již napsáno dost a sotva bych k tomu mohl dodat něco nového. Mým cílem je uvést dosavadní diskuse do určitých proporcí. Domnívám se totiž, že někteří kritikové hledí na Beneše ne jako na zcela určitou konkrétní osobnost v daném společenském kontextu, nýbrž jako na jakýsi nástroj těch či oněch představ nebo i ideologií.

V našem konkrétním případě musíme vycházet z nesporného faktu, že Beneš, který jako nejužší spolupracovník T.G. Masaryka patřil k zakladatelům československého státu, měl prvořadý zájem na jeho udržení; byl zde tedy v plné shodě zájem státu, který vyjadřovala jeho presidentská funkce, s jeho zájmem osobním. Rovněž musíme vědět, že Beneš, který patřil bezesporu k nejinformovanějším a nejvzdělanějším státníkům své doby a který věnoval všechny své síly právě zahraničnímu vývoji ČSR, věděl, v jaké situaci Evropa je. Problémy jednotlivých států znal do podrobností.

To zajiště neznamena, že by Beneš neměl být podroben kritice; ta by měla být založena na nějaké normě, měla by postihnout svůj objekt v jeho konkrétních reálných souvislostech neměli bychom naproti tomu od kritizovaného objektu žádat činy nemožné nebo činy, vynykající se dobovému normálu. Pochopitelně, že se i Beneš snažil své činy obhajovat a situaci někdy přikrašlovat, což je ovšem v rámci politických bojů na celém světě obvyklé. V demokratickém uspořádání je tu právě oponent, který tuto kritiku provádí.

✽

Když všechno Benešovo úsilí selhalo, rozhodl se - po zevrubném rozboru všech okolností - pro přijetí Mnichova.

Zdůvodnění tohoto rozhodnutí je známé, zdá se však, že Benešovi kritikové ho berou spíše s nedůvěrou, jakoby ho pokládali za něco, co mělo sloužit jen pro danou chvíli a že se s ním doopravky seriosně nezabývají. Já se však domnívám, že Beneše musíme pokládat jednak za politika dostatečně kvalifikovaného, jednak za člověka morálně bezúhonného a tudíž zdůvodnění, jež vypracoval na základě důkladného rozvážení situace, za významný dokument, který je třeba brát v potaz.

Pro oživení paměti ocitujme z jeho Mnichovských dnů:

" Reprezentanti československé armády, stojíce tu přede mnou v krásném sále hradním, jenž býval Masarykovou knihovnou, jeden po druhém se pohnutě, někdy rozčileně ujali slova. Doka- zovali mi jednomyslně a v různých formách toto:

"Ať velmoci usnesou a dohodnou cokoli, mobilizovaná a na hranicích a v pevnostech rozložená armáda by nesnesla, abychom nyní nátlaku jejich povolili a učinili nějaké územní koncese Hitlerovi. Musíme do války, ať důsledky jsou jakékoliv. Západ- ní velmoci budou ostatně přinuceny nás následovati. Národ je naprosto jednotný, armáda je pevná a chce do toho jíti. A i kdybychom zůstali sami, nesmíme povolit; armáda má svou povin- nost bránit území republiky, chce jít a půjde do boje."

Byl to rozhovor velmi pohnutý. Viděl jsem slzy v očích některých generálů ... Zaváhal jsem. Nakonec po nové úvaze jsem jim rozhodně a pevně odpověděl takto : "Je dobře, že jste přišli, a je správné, že jste mluvili tak, jak má mluvit česko- slovenský voják... Ale já jsem v jiné situaci nežli vy. Já nejsem jen vrchním velitelem armády, jsem také prezidentem a po- litickým exponentem národa jako celku. Já nemohu brát v úvahu jen to, co cítí lid a armáda. Já musím vidět celou naši si- tuaci vnitřní i mezinárodní, všechny složky toho, co nyní jde,

a všechny důsledky, které by naše eventuelní kroky měly za
následek. Především se namlíže, že by se Anglie a Francie k nám
připojily, přijdeme-li do války sami. Dle svých úpráv a dle toho,
co sdu vidíme ve Francii a v Anglii, dnes obě tyto země do války
kvůli českému Německu nepřijdou a vůči nám budou postupovat jako
vůči vítězná války, přijdeme-li do ní sami. Řekly mi to opětovně
čestně i písemně, úředně a ultimativně už dne 21.září, a vše, co
od té doby podnikly, toto jejich rozhodnutí jen zesílilo. Nedělal
si o tom žádných iluzí. Je faktem, že nás ve věci našich sníže-
ných krajů definitivně opustily už před zářijovou krizí a že
Francie své smlouvy nyní už nesplní. Vidíte přece, že i Polsko
nám nyní poslalo své ultimátum. Dýlo by ože dne lehkomyšlné,
kdybych chtěl vésti národ na jatka v této chvíli v izolované
válce... Nechtějí nyní bojovat společně s námi a za lepších
okolností; budou musit bojovat těžce a za nás, ať my bojovat
nebudeme moci. Dostanou všichni těžkou odplatu. " *

* Edvard Beneš, o.d., str. 340-342

*

Vrátili jsme se tedy znovu vlastně k hlavnímu tématu tohoto článku, k Benešově rozhodnutí pro kapitulaci před ozbrojeným bojem.

Nikdo nemůže bezpečně říci, jak by se situace vyvinula, kdyby Československo bylo odmítlo smíchev, tak jako vůbec nelze s určitostí předvídat výsledek žádné události, při níž je ve hře tolik neznámých komponentů. Nicméně můžeme vycházet z určitých pravděpodobností, které jsou nadto potvrzovány pozdějším vývojem, v tomto případě bezohlednou a často i riskantní povahou agresivnosti hitlerovského Německa.

Jestliže tedy Beneš předpokládal, že v případě odmítnutí knichova Hitler Československo napadne, nelze popřít, že měl k tomu důvody velmi páné. Jotva kdo by mohl vyvrátit, že by se události mohly vyvíjet asi tak, jak Beneš předpokládal, a těžko mu tedy lze vyčítat, že toto riziko podstatit nechtel.

Pravda je, že v zemi bylo velké odhodlání k boji a velké rozhořčení, když k tomu nedošlo. Byla to přirozená reakce, ale živelná, která si nemohla uvědomovat možné důsledky. Ale ani obrovský šok, který kapitulace bezpochyby v zemi vyvolala, není tak přesvědčivým důkazem proti Benešovu rozhodnutí, jak se často uvádí. Když vešly postupně do veřejnosti ve známost informace o pozadí událostí a když se v celém rozsahu vyjasnila zrada bývalých spojenců, začala živelná vlna rozhořčení postupně opadávat. Kampaň, kterou rozpoutali proti Benešovi odpůrci pak ukázala, že rady, které mu mohli dodatečně uštědřit, spočívaly jen v tom, že se měl již dříve podrobit Hitlerovi a orientovat na falistické síly.

Již po 15. březnu 1939 a zejména pak po vypuknutí druhé světové války národ ve své většině Benešovu politiku pochopil, uznal ho za svého legitimního prezidenta a začal čona podporovat jeho zahraniční akce na znovuoobnovení Československé samostatnosti.

Závěrem bych se chtěl ještě zmínit o určitém typu formulaci, která uvádějí knichovské události do bezprostřední souvislosti s politickým systémem Československa. Tyto formulace ovšem velmi zatačují pravou povahu věci, tj. Hitlerovu agresi, odvádějí pozornost od skutečných viníků k obětem agrese. Tvrdění, že Československý stát je nesoudrý útvar a že nemá právo na existenci, patřilo do arzenálu hitlerovců, kteří s ním operovali zejména ve své propagandě zaměřené na Západ.

Celá historická zkušenost ukazuje, že útočník si záminku pro svou agresi najde vždycky. I likvidaci Československa použil Hitler sudetských Němců, což bylo pro něho neobyčejně výhodné, neboť se mu to podařilo bezválky na základě klamů a lží. Při obsazení Rakouska byl Západ v tak ochromeném stavu, že si Hitler ani nepotřeboval nic vymýšlet. Získání polského území již bez války nešlo, ovšem i zde Hitler svou agresi odůvodnil "oprávněnými" nároky Němců na bývalé německé území. Západ chtěl pak oslabovat od pluckratů a Židů a Sovětský svaz od bolševiků.

Nicméně politický systém první republiky v době příprav německého útoku na Československo zde jistě zvláštní roli sehrál. Jako demokratický a protifašistický stát vzbuzoval u Hitlera nepochybnou nenávisť ~~také~~ a také reakční západní kruhy ho od ^{jeho} ~~vzniku~~ vzniku podezřívaly z přílišné pokrokovosti. Tento stát se nacistům nijak nepřispíbil, svůj režim nezměnil, dokonce se stal útočištěm všech protifašistických sil z Německa, Rakouska i jiných již fašizujících států. Tyto síly, tj. hitlerovci a světová reakce hleděly s odporem na československou zahraniční politiku, svou povahou vsutku mírovou, která velmi aktivně napomáhala ~~spojitím všech sil~~ ke spojení všech sil schopných protifašistického boje.

Dobytí této demokratické pevnosti ve středu Evropy znamenalo proto definitivně pro Hitlera prvořadé vítězství.